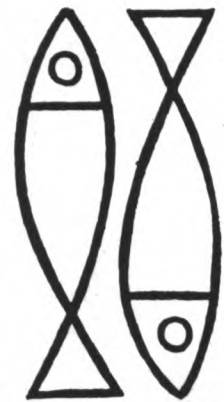


OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“



Adres redactie: ds H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

OEKUMENE

Men kan zonder een zweem van overdrijving zeggen dat de Wereldraad van Kerken in de laatste jaren een zeer belangrijk verschijnsel is geworden in de westerse cultuurwereld.

Enorm veel activiteiten werden en worden op directe en op indirecte wijze door de Wereldraad gestimuleerd. Werk ten bate van vluchtelingen al of niet in samenwerking met het internationale Rode Kruis, werk voor de vrede in de wereld, pogingen het rassenvraagstuk of de rassenvraagstukken tot een oplossing te brengen, pogingen tot stabilisering van de internationale politieke goede verhoudingen. Ik noem hier activiteiten die allemaal juist niet liggen op het engere terrein van het kerkelijk leven. Het is een bekend feit, dat de Wereldraad zich helemaal niet stoort aan begrenzing van het kerk-zijn tot het religieuze, de pastorale arbeid en de prediking. Hij heeft zorg voor de hele wereld en respecteert geen grenzen voor zijn activiteiten. Wat als de gulden regel voor kerkelijke vergaderingen en haar arbeid in de oude kerkorde van Dordrecht staat, in art. 30, dat heeft voor de Wereldraad geen waarde. U weet wat daar staat? „In deze samenkomsten zullen geen andere dan kerkelijke zaken, en dezelve op kerkelijke wijze verhandeld worden.“ Een gulden regel. Wordt deze regel niet meer in acht genomen dan zal de verwarring tengevolge van de vermenging van kerk en politiek, kansel en publieke tribune, catechisatie en politieke scholing eindeloos blijken. Wie niet helemaal blind is ziet deze verwarring in onze dagen met revolutionaire dynamiek aan de gang.

In deze zorg voor de hele wereld in politiek, maatschappelijk en sociaal opzicht, nationaal en internationaal, zijn tendenzen aanwezig van een super-nationale machtsbegeerte, die, zij het op een andere wijze, ook in de rooms-katholieke kerkstructuur aanwezig is. Merkwaardige overeenkomst tussen zo verschillende verschijnsels als de Wereldraad van Kerken die van protestantse oorsprong is en de rooms-katholieke kerk, die een sterk institutioneel kerkelijk karakter heeft dat van vóór-reformatorische oorsprong is.

Op het terrein van het engere kerkelijke heeft de Wereldraad ook gestimuleerd tot veel activiteiten. Nadrukkelijk wil ik stellen dat de Wereldraad er niet op uit is een nieuwe belijdenis vast te stellen of een nieuwe kerkorde en liturgie te ontwerpen. Zelfs is hij er niet op uit om kerken met elkaar te verenigen tot een nieuwe kerk. Dit beschouwt de Wereldraad allemaal als te vallen buiten zijn competentie, omdat deze dingen uitsluitend vallen onder de bevoegdheid van de kerken zelve.

Wat wil de Wereldraad dan op het terrein van het kerkelijk leven? Hij wil niet anders dan de kerken van dienst zijn door een betere

re verstandhouding scheppen, geregelde ontmoetingen, gesprekken over alles wat tot het geloof behoort, over de geloofspraktijk en het leven van de kerken in het aanzijn te roepen. Zo wil hij tot een steeds nauwere samenwerking tussen de aangesloten kerken stimuleren.

Op deze wijze hoopt de Wereldraad er toe bij te dragen dat de oekumene zich steeds beter en duidelijker door woord en daad als een samenhangend geheel in de wereld zal gaan manifesteren.

De voornaamste resultaten van de oecumenische beweging liggen wel op het menselijke vlak. Ik bedoel het vlak van de menseijke verhoudingen. Er is heel veel van de bevroren verhoudingen tussen kerken en kerken ontdooid in onze eeuw. Ongenaakbare kerkelijke bolwerken hebben hun ongenaakbaar-

J. Meester - Amsterdam

heid afgelegd. Zijn ontmanteld. Denk eens aan de roomse kerken en geestelijken. Denk eens aan de grote gereformeerde kerken in Nederland, die wij als synodale kerken aanduiden. Vroeger gesloten voor anderen. Nu open voor gesprek. En dat niet alleen. Op haar kansels komen hervormde predikanten en roomse vaders hier en daar. Wat een revolutionaire veranderingen vergeleken met vijf en twintig jaar geleden. Toen was dit werkelijk onvoorstelbaar.

Dr W. H. van der Pol, zelf bezeten van oekumenische verlangens, zegt: „wie zou echter — om bij ons eigen land te blijven — een kwarteeuw geleden hebben kunnen geloven, dat in zo korte tijd zoveel serieuze gespreksgroepen van katholieken en protestanten als paddestoelen uit de grond zouden verrijzen als bij ons het geval is, dat er zulk een intense belangstelling voor elkaars godsdienstig en kerkelijk leven zou ontstaan als waarvan de hedendaagse pers regelmatig blijk geeft en dat niet uit louter polemische of apologetische motieven, maar omdat katholieken en protestanten het werkelijk de moeite waard vinden om elkaar beter te leren kennen en op de hoogte te blijven van wat er op geestelijk gebied „aan de andere kant“ gaande is. Wie zou een kwarteeuw geleden hebben kunnen geloven in de mogelijkheid van een gemeenschappelijke protestants-katholieke kerstfeestviering en dan nog wel in tegenwoordigheid van een kardinaal, die bovendien op zulk een warme en persoonlijke wijze van het gemeenschappelijk geloof in het Evangelie getuigde, dat iedereen wel moet

begrepen hebben, dat het echte, zuiver en volle Evangelie de katholieken even na aan het hart ligt als de protestanten.

Wie zou — als we wat verder van huis gaan — een kwarteeuw geleden hebben kunnen geloven, dat b.v. in Duitsland weldra vertegenwoordigers van de verschillende kerken elkaars congressen en kerkdagen zouden bijwonen of dat de aartsbisschop van Canterbury persoonlijk een langdurig bezoek zou brengen aan de paus?”

Hij besluit: „Dank zij de oecumenische beweging is in vele landen de verstandhouding tussen christenen van kerken, die elkaar eertijds fel hebben bestreden (en men denke hierbij niet alleen aan katholieken en protestanten maar ook aan die tussen lutheranen en hervormden, anglikanen en puriteinen, volkskerken en vrije kerken), aanzienlijk verbeterd.“¹⁾

Ik ben van mening, dit verschijnsel van onze eeuw, dat kerkelijke bolwerken zijn omvergehaald en isolementen zijn opgeheven, verstandhoudingen op het vlak van de menselijke omgang tussen leden van verschillende kerken zijn verbeterd zodat christenen elkaar beter leren kennen en ook wat beter leren beoordelen en soms leren waarderen, voor een enorm deel op het credit van de oekumenische beweging en Wereldraad moet worden geschreven.

Als ik dit constateer dan heb ik daarmee nog geen oordeel uitgesproken over uitgangspunt, doel en werkzaamheid van de Wereldraad.

We moeten dunkt mij, hier wel onderscheiden.

Wij moeten vaker goede resultaten erkennen als vrucht van een beweging die we helemaal niet goed vinden. Het Romeinse rijk heeft in het begin van onze jaartelling voor zijn legers grote heirwegen aangelegd waardoor de verbindingen tussen verschillende landen en volken ten eerste werden bevorderd. Deze verbeterde communicatiemiddelen accepteren we graag als goede dingen. Als wij dat doen wil het niet zeggen, dat we het Romeinse rijk in zijn uitgangspunt, doelstellingen en praktijken als goed waarderen.

Met de Franse revolutie staat het mutatis mutandis evenzo. Deze omwenteling heeft in West-Europa vele „zegeningen“ gebracht. Afschaffing van de absolute monarchische regeringsvorm, meer vrijheden voor de gewone

Vervolg op pagina 76 - 3e kolom

¹⁾ Dr W. H. van der Pol, De oecumene, 1961, blz. 70.

KERKELIJK *Leven*

De kerk-vergadering der gelovigen

(SLOT)

In het vorige artikel vestigde ik er de aandacht op dat het woord vergadering, in art. 27 N.G.B. van de kerk gebruikt, niet direct in institutionaire zin is gebezigd, maar de kerk als geloofsgemeenschap aanduidt, al is blijkens de volgende artikelen daarmee nog niet alles van de kerk gezegd. Het institutionaire element hoort er wel degelijk bij.

Daarom is het ten onrechte als ds Zemel van Monster mij verwijt dat ik in m'n artikel van 13 nov. jl. in „Opbouw” het woord „vergadering” heb verdonkeremaand. Hij gaat er daarbij vanuit dat de geloofsbelijdenis het woord „vergadering” alleen kent en gebruikt in institutionair opzicht. Dat dit niet juist is heb ik getracht aan te tonen.

Maar ook het vergaderen in institutionaire zin verwaarloosde ik niet. M'n hele betoog in het genoemde artikel ging er vanuit dat beide aspecten van het „vergaderen” op elkaar te kloppen hebben en dat er iets niet klopt, wanneer dit niet het geval is. Dan blijft het menselijk aandeel in de vergadering der kerk, het samenkomen der gelovigen, beneden de door Christus gestelde maat en beantwoordt het niet aan de door Hem gestelde norm.

'k Liet daarbij de schuldvraag in het midden en ontkende niet wat ik noemde de rechte gestalte der kerk bij de vrijgemaakte kerken in Nederland van voor de scheuring. 'k Wees er alleen op dat zij niet de vergadering van alle gelovigen vertoonden zoals haar belijdenis in art. 27 daarover spreekt.

Dat ds Zemel daarvan maakt dat dat in feite een kerk is die niet staat op de door haar beleden grondslag, moge voor zijn rekening blijven. Het gewone spraakgebruik verstaat daaronder een afwijken van de beleden waarheid in schuldig ongeloof.

Maar van schuldig ongeloof sprak ik niet; ik liet de schuldvraag voor wat betreft de kerkelijke gedeeldheid buiten beschouwing en wees alleen op de spanning die in dat onvolmaakte van het vergadering-zijn in institutionaire zin, gelegen is.

Ds Zemel probeert die spanning te ontgaan door te schrijven dat hij nergens als merkteken van de ware kerk vindt het getal van de gelovigen, dat zij telt, en dat nadat hij geponeerd heeft: „De kerk is een vergadering van gelovigen”.

Maar hier spreekt hij de belijdenis niet na. Volgens haar is zij een vergadering van de gelovigen en dat betekent onmiskenbaar: van alle gelovigen, zoals we in ons vorige artikel zagen.

Hij klaagt dat ik de erfenis van Schilder prijsgeef, daarom is het misschien goed er hierop te wijzen, dat Schilder in zijn preken en schrijven over de kerk er steeds op gewezen heeft dat het vergaderen van de kerk het eerste kenmerk der kerk is, waarvan de andere kenmerken niet mogen worden losgemaakt. Zie b.v. de elfde van een reeks in „De Reformatie”, 15de jaargang, gepubliceerde stellingen: „Omdat het willen vergaderen der gelovigen uit alle plaatsen en gedurende alle tijden het eerste kenmerk der kerk is (wijl daarin Christus werk zich in ons mede-arbeiden met Hem voltrekt), is het

een principiële fout van den allereersten rang, indien men „kenmerken” der kerk of „indeelingen” der kerk tracht te geven, waarvan de criteria of tegen dit criterium strijden, of ervan geabstraheerd zijn.”

Daarom wil Schilder een gezelschap van sectarische origine en praktijk, een gezelschap dus dat zich op zichzelf houdt en de eenheid met andere rechte belijders niet begerd, niet als „ware” kerk erkennen, ook al wordt er orthodox geprekeerd enz.; zie stelling 16.

De kerk moet in het altijd doorgaande kerkwerk van Christus alle gelovigen willen vergaderen, dat is haar eerste kenmerk, aldus Schilder. „Want in het kerkbegrip is het element van vergaderen de hoofdzak”, „De Reformatie” van 15 mei 1950.

Daarom doet het getal er wel degelijk toe: wie in zijn met Christus mee vergaderen niet jaagt naar het volle getal is sectarisch. Schilder wil daarom niet weten van het rusten in het gegeven instituut, maar wijst steeds op de roeping tot het voortgaand institueren, zie Ons Aller Moeder, passim Zulk een quietisme (= lijdelijk berusten in het gegeven instituut, G.J.) wijst hij af, „zowel voor de Hervormde Kerk als voor Gereformeerde Kerken, om nu maar van anderen te zwijgen”, pag. 62.

In dit verband, dat van de verschillende „kerken”, gebruikt hij het woord „spanningsvol”: „want „het” „institueeren” van de kerk, dat is een levend, spanningsvol, konkreet, immer doorgaand werk, dat de gelovigen onder vele andere hun opgedragen werken dienen te verrichten”. Daarom is voor de kerkelijk-gereformeerde daad van gehoorzaamheid: „het openstaan, elke dag, voor iedere op goede grondslag ondernomen poging tot hereeniging met de zich tot gehoorzaamheid in het institueeren bekeerende gelovigen uit andere kerkformaties en het ongebroken corrigeren van eigen kerkelijk leven”, pag. 65.

Wat is dit anders dan de spanning, gelegen in het feit dat eigen kerk niet alle gelovigen bevat?

—o—

Dit laatste erkent ds Zemel ook, alleen, ze vormen geen vergadering, **geen** kerk door Christus vergaderd, schrijft hij. Toch — en nu gaat het mij schemeren — zijn alle andere dan de vrijgemaakte kerk geen valse kerken. Dat etiket wil hij nog niet op de Christelijke Gereformeerde Kerken drukken.

Hoe hij het een met het ander rijmen kan, is mij althans niet duidelijk. Maar dit laten we daar.

De kerken (buiten het verband) zijn principieel gezien, alleen maar secten, schrijft hij.

Waarom hij dat meent, wordt niet aangegeven.

Het wordt zonder meer geponeerd.

Daarom is het wellicht goed er op te wijzen, dat deze kerken buiten het verband-Hoogeveen zijn gesteld of gekomen, omdat zij aan een ongereformeerde schorsings- en afzettingsmanier met al de aankleve van dien niet mee hebben willen doen. Want hoe men over de „Open Brief” oordelen wil, dat er ketterijen in stonden, die der afzetting waardig maakten is bij mijn weten nimmer beweerd, in elk geval niet bewezen en bewijsbaar.

Daarom zijn de normen van Christus' vergaderen bij de schorsingen en het buiten het verband plaatsen niet toegepast en was dat geen werk van met Christus mee vergaderen, maar een naar m'n vaste overtuiging sectarisch handelen. Verstrooien!

Principieel gezien!

Dit is voor mij persoonlijk dan ook de eigenlijke reden geweest om „neen” te zeggen tegen het drijven, dat in Hoogeveen zijn beslag gekregen heeft: van ketterij was geen sprake, dan betekent het slaan van een breuk ingaan tegen Christus' vergaderen van de gelovigen.

Men kan dan wel luid roepen: de kerk is gered, maar dit is een roepen zonder grond. De kerk is gescheurd, dat is de waarheid. Een droeve waarheid. En er is niets opgelost.

Want de spanning, waarin de vrijgemaakte kerken verkeerden, dat nl. niet alle gelovigen in haar verenigd waren, is door deze „zuivering” niet weggenomen, maar nog sterk toegenomen. Het is ook een fictie te menen, dat allen, die „binnen het verband” zich bevinden, de handelingen van de synode van Hoogeveen toejuichen of ook zelfs maar goedkeuren.

Genoemde spanning is dus gebleven en zal zich steeds sterker laten gevoelen naarmate het gezicht op Christus' kerkwerk zuiverder wordt. Daardoor zal het gebed om de eenheid van alle gelovigen toenemen in kracht en het geestelijk interneringsbedrijf ook in ander dan kerkelijk opzicht — de tweede spanning, waarover we schreven — als knellend worden ervaren en tot verdere spanningen leiden.

Dit schrijven heeft niets te maken met het weer binnenhalen van Kuypers geheimzinnige algemene christelijke kerk, dwars door alle kerken heen, zoals ds Zemel en ds De Vries menen.

Uit de belijdenis van art. 27 N.G.B. van de kerk als een vergadering van alle ware Christgelovigen vloeit de roeping van deze gelovigen voort zich plaatselijk te vergaderen daar, waar het Woord van God recht wordt verkondigd enz. Dit laatste erkennen betekent het afwijzen van „de onzichtbare kerk” als een oorkussen voor het vlees in de gedeeldheid der christenen.

Deze kerkelijke gedeeldheid laat zich niet verdoezelen en moet ons in „spanning” houden. Het moet ons toch duidelijk zijn dat wij momenteel niet te maken hebben met mensen die zich, als in de 16e eeuw, uit vrees voor vervolging niet bij de ware kerk aansluiten en ook niet slechts met ongelovigen, die tot het geloof komen en zich bij de kerk voegen — zie ds De Vries in de in het vorige artikel genoemde persschouw van De Reformatie — maar met het feit van een in de geschiedenis ontstane gescheurdheid van gereformeerde belijders. Met een andere situatie dus als in de 16e eeuw, met het oog waarop art. 28 N.G.B. spreekt, al heeft dat spreken daardoor zijn betekenis niet verloren.

Wat hebben we nu in deze situatie te doen?

De geschiedenis normatief stellen?

Elk aan eigen instituut vasthouden?

Of denken aan het institueren als daad van permanente gehoorzaamheid en willen verenigen met elke op Gods Woord gegronde vergadering, om het de Acte van Afscheiding van 1834 te spreken?

Ik dacht: het laatst en dat is, als ik hem goed begrepen heb, een stuk van de erfenis van Schilder.

Daarmee wil ik de betekenis van de geschiedenis niet ontkennen noch historische daden relativiseren. Wat toen gehoorzaamheid was, dient vandaag niet geminacht te worden of betrekkelijk gemaakt. Maar de vraag dient gesteld of de omstandigheden nog gelijk zijn — in sommige opzichten wel! — en of er zich ook een nieuwe situatie voordoet — ook dat zal meermalen het geval zijn — en ook of wat in het verleden tot uiteengaan of niet samenkomen leidde, nu nog aanwezig is of misschien toen zelfs niet een gerechtvaardigde oorzaak van gescheiden optrekken was. Al deze vragen zullen wel nooit tot een eenstemmig antwoord leiden. Daarom zal in elk geval de situatie van het heden de doorslag moeten geven.

G. Janssen - Amsterdam

Politieke rondblik

(2)

In mijn vorige artikel over het bovengenoemde thema heb ik iets verteld over de situatie die in alle organisaties, met name die in de antirevolutionaire partij, ontstond na de „vrijmaking” in 1944 en volgende jaren.

De vraag kwam namelijk op: hoe kunnen wij „vrijgemaakten” blijven samenwerken met broeders die ons schorsten, afzetten, uit de kerk stootten, of op zijn minst dat alles van ganser harte of feitelijk voor hun rekening namen. Ik heb er toen op gewezen dat ten aanzien van deze vraag twee diametraal tegengestelde opvattingen aan de dag traden. De éne was deze: we breken radikaal en resoluut **alle** samenwerking met de synodalen in **alle** organisaties af. De andere was: we gaan in partij, vereniging en club gewoon verder alsof er in de kerk niets gebeurd is. Tussen die uitersten lagen er een aantal meer genuanceerde opvattingen.

Voorts memoreerde ik dat het reeds in 1946 in de plaatselijke antirevolutionaire kiesvereniging in Berkel tot een breuk was gekomen omdat de synodale dominee daar — lid van de kiesvereniging — de „vrijmaking” typeerde als een beweging die veel gelijkens vertoonde met de N.S.B. Hij kwalificeerde de „vrijgemaakten” als een N(ieuwe) S(childer) B(eweging).

We gaan nu met ons verhaal verder.

verontrusting over de V.U.

Reeds lang vóór de „vrijmaking” leefde in vele gereformeerden verontrusting over de gang van zaken in de gereformeerde wereld.

Met name ook om wat er in de Vrije Universiteit en in de Anti Revolutionaire Partij te zien was.

In de kring van de Vrije Universiteit beleeften we het dat Hepp, gesecondeerd door H. H. Kuyper, vileine aanvallen richtte op de confessionale trouw van mannen als De Graaf, Vollenhoven, Dooyeweerd, Schilder. Dat kwam in de pers tot uiting, maar vooral ook op de synoden van Amsterdam (1936), en Sneek-Utrecht (1939-42). Speciaal in de geheime zittingen van de laatstgenoemde synode waarin de leeruitspraken werden opgesteld, werden de genoemde mannen ongenadig onder het mes genomen.

In het begin van de oorlog hebben Holwerda, toen predikant in Amersfoort, en ik, destijds dominee in Utrecht, onze zorg en afkeer over wat er met name door de genoemde hoogleraren in deze werd gepresteerd aan de directeuren van de V.U. kenbaar gemaakt. Het gevolg daarvan was dat we werden uitgenodigd voor een gesprek met hen. Dat had plaats in het Kuyper-huis in Den Haag. We spraken daar met Colijn en oudminister Terpstra. Uitvoerig en gedocumenteerd hebben we daar aan onze bezorgdheid over de situatie aan de V.U. uiting gegeven. Met name over het optreden van de theologische hoogleraren in de kerkelijke aangelegenheden.

Colijn moest na ongeveer een uur vertrekken. Hij had nog andere bezigheden die morgen. Het gesprek werd daarna met Terpstra voortgezet. Ik weet nog precies hoe hij begon! Dat was zo: Ik vermoed dat de heren niet erg voldaan zijn over het gesprek tot nu toe. Ik antwoordde: Nee, inderdaad niet! We hebben het gevoel dat Colijn geen begrip heeft voor wat ons bezig houdt. Daarop reageerde Terpstra met de opmerking dat Colijn de laatste jaren zo intens betrokken was geweest in de internationale problemen dat hij het contact met wat er in de geref. volkskring, en met name in de Geref. Kerken voorviel, min of meer had verloren.

Terpstra verklaarde daarna dat hij onze bezorgdheid heel goed verstand en in meer dan één opzicht deelde. Ten slotte vroeg hij mij of ik eventueel bereid zou zijn op de komende V.U.-dag een rede te houden! Hij wilde ons geluid graag ook daar laten horen. Uiteraard kon hij mij niet officieel uitnodigen. Maar hij wilde zijn best doen dat het

daartoe zou komen. Ik heb toen geantwoord dat ik bereid was dat te doen op voorwaarde dat ik alles mocht zeggen wat ik meende te moeten zeggen. Men zal zich kunnen voorstellen dat ik zeer verbaasd was over dit officieuze verzoek van Terpstra. Want ik was toen al enkele malen in een felle polemiek met Hepp en H. H. Kuyper gewikkeld geweest. En ik was bepaald geen enfant chéri in de V.U.-kring.

Inderdaad kwam na enkele weken de uitnodiging om op de komende V.U.-dag in Den Haag te komen spreken. Als thema koos ik: het fundament der Vrije Universiteit. Ik heb er in die rede op gewezen dat de **grondslag** van de V.U. bij de oprichting daarvan in de — onlangs afgeschafte — grondslagformule was omschreven, maar dat het **fundament** daarvan was het gereformeerde volk. Ik beschreef hoe de V.U. inderdaad uit het gereformeerde volk was opgekomen, daarop rust en er zo het fundament van is. En met alle klem betoogde ik dat dat ook zo moest blijven. „Zou dat fundament eenmaal worden weggeslagen of vergaan, dan **moet** ook de V.U. onder gaan. Het behoort tot de wezens-trekken van een calvinistische Universiteit dat ze op het gereformeerde volk rust. Dat ze — om het met een ander beeld te zeggen — in dat volk **geworteld** is en uit dat volk de levenssappen ontvangt, die voor haar bloei en ontplooiing nodig zijn.”

Dit werd gezegd in 1941.

Ik had er toen niet het flauwste vermoeden van dat dertig jaar later de grondslag van de V.U. zou veranderd worden, nota bene geheel naar de inzichten van hen die bij de oprichting ervan haar felste tegenstanders waren; dat voorts de V.U. successief één van de krachtigste factoren zou worden die het gereformeerde volk in zijn geestelijke kracht paralyseren; en dat de band van de V.U. aan het gereformeerde volk van jaar tot jaar zou verslappen, ook en vooral ten gevolge van de steeds hoger wordende staatsubsidie, waardoor zij ten opzichte aan hen die haar voorheen met hun geloof, gebed en offers droegen steeds onafhankelijker werd.

de neergang van het gereformeerde leven

Wat zich in de kringen van de V.U. afspeelde was evenwel niet meer dan een uiting, een symptoom van de geestesgesteldheid die het gereformeerde, het antirevolutionaire volksdeel toen steeds duidelijker kenmerkte.

Ongetwijfeld was daarin zeer veel om God voor te danken. Er was veel kinderlijk geloof, veel liefde voor de dienst des Heren, veel offerbereidheid. Maar als geheel genomen was er toch veel meer reden voor zorg.

Ik herinner me nog levendig de vele gesprekken, vooral met mijn vriend Holwerda, waarin we ons bezig hielden met de situatie in de Gereformeerde Kerken en de Antirevolutionaire Partij. En we waren het daarin roerend met elkaar eens dat wie achter de schone facade van allerlei bloeiende organisaties en officiële activiteiten keek zich met diepe bezorgdheid moest afvragen: waarop loopt dit alles uit? „Orthodox” waren de Geref. Kerken nog volop. „Assen” behoorde destijds tot het jongste verleden. En tegen iedere werkelijke of vermeende afwijking van de belijdenis ging men nog krachtig te keer. Maar hoe stond het met de vreze des Heren? Hoe stond het met de vrucht des Geestes, waarover Paulus in Gal. 5:22 spreekt?

Met schrik dachten we aan de tijd na de oorlog, die ongetwijfeld ook zou gekenmerkt worden door een ontzaglijke geestelijke verwarring. In de rede die ik zo juist noemde zei ik o.a. „We moeten weten dat een revolutiestorm van uitzonderlijke felheid over Europa raast. Een storm, die heel het mensenleven aangrijpt en heen en weer schokt en ons ten slotte zal neersmakken in een wereld, waarvan we ons met geen mogelijkheid een bij benadering juiste voorstelling kunnen vormen.”

Ik kan me goed voorstellen dat iemand die dit leest bij zichzelf denkt: Ja, dat zegt hij nu wel, maar beziet hij het verleden niet — onbewust — te veel vanuit het heden? Projecteert hij de verwording van het gereformeerde leven zoals we die nu beleven niet al te veel in het verleden? Om te laten zien dat

wat ik hier neerschrijf geen „prophetie vanuit het reeds gebeurde” is, wil ik hier citeren wat ik in 1945 over de gesteldheid van de Geref. Kerken aan de kerkeraad van de Geref. Kerk van Utrecht schreef.

Ik laat het hier volgen.

„In de jaren, die achter ons liggen, broeders, heeft mij met steeds groter kracht een woord van ds Sikkel, van de oude Sikkel, van Sikkel de **profeet**, in de ziel geklonken. Een woord, dat hij diep bewogen in 1916 over kerk en volk uitriep.

Hier is het:

„Voor mij staat het vast — en reeds lange tijd — al wilde men er niet van horen! — dat heel ons optreden onze gemeenschap en ons leven op **Gereformeerde grondslag** door zeer ernstig gevaar en met ondergang bedreigd wordt in Kerk en School, in Maatschappij en Staat, — **principiële**, en dáárom ook praktisch.

Het leven en daarom de arbeid onder ons, waarachtig en alleen uit het heilig beginsel der waarheid Gods, onverminkt, zoals Calvijn dit grijpen mocht, is in de wortel bij meerderen zwak en verzwakkend, en kwijnend, — in plaats van groeiend en dieper indringend; terwijl men naar buiten praktisch allerlei uitbreiding en aansluiting zoekt.

Daarmee gaat voor mij noodzakelijk het oordeel Gods uit over ontrouw en onwaarachtigheid, — en daarom over dat leven en die werking naar buiten . . .

Komt er niet door Gods genade, **machtiger drijving uit de wortel van het onverminkte Gereformeerde beginsel**, — en spoedig — dan dreigt de Universiteit, in wat het hoofdoel is van haar stichting en bestaan, fiasco te maken, — al moge zij dan naar de gewone maatstaf bij andere Scholen niet achter staan.

Dan zinken de Gereformeerde Kerken, wat haar hoge geestelijke betekenis als Gereformeerde Kerken van Christus **voor volk en wereld** aangaat, in oppervlakkig, zichzelf-behagend, blind separatisme weg.”

Gij zult mij toestemmen, dit is een somber, dreigend woord. Er dreunt iets in van Jeremia's angstaanjagende profetieën! Maar ik ben er ten volle van verzekerd, dat Sikkel juist heeft gezien, toen, in de vorige wereldoorlog. En ik ben er nog meer van verzekerd, dat zijn woord **thans** in dubbele, neen in **tienvoudige**, mate geldt met het oog op de feitelijke gesteldheid van ons gereformeerde volk.

Wanneer wij eerlijk, scherp en vooral Geestelijk, het leven, de levensopenbaring van het gereformeerde kerkvolk observeren, is er reden tot diepe beschaming en grote zorg.

Hebt gij u niet dikwijls op de wijkvergaderingen, na het bespreken van zoveel vlakke huisbezoeksrapporten, verbijsterd afgevraagd: Weet men nog wel wat **zonde**, echte dodelijke zonde is? Is er nog wel kennis, bevindelijke kennis van genade, van Gods verlossende genade?

O ja, er is nog wel christelijkheid, en kerkelijkheid en fatsoenlijkheid — maar is niet voor talloos velen het verpletterd worden, het gebroken zijn vanwege eigen, onpeilbaar diepe, ongerechtigheid en eigen, oneindig zware schuld en de aanbiddende bewondering over Gods grote, onbeschrijfelijke genade in Christus Jezus onze Heer een onbekende belevens? Vertoont niet het alledaagse leven van heel velen in huis en beroep, met vrienden en collega's, in lectuur en conversatie, volop de stijl van de wereld?

Allerwege tiert de handigheid, de slimheid, de diplomatie, de gereserveerdheid, de hebzucht, de zelfhandhaving, het egoïsme — allemaal kenmerkende trekken van het mensenleven zonder God. Welk een wereld van ruzie, vervreemding, koude zelfzucht, haat en onverdraagzaamheid verbergt niet menig huis, zorgvuldig gecamoufleerd achter gladde, vale fatsoenlijkheid! Wat ontmoeten we weinig de stralende openheid, de blijde zelfverloochening, het argeloze, hartelijke zichzelf geven aan God en dus ook aan de naaste die zo volstrekt eigen zijn aan het echte leven des geloofs.

C. Veenhof - Kampen

En deze on-Geestelijkheid openbaart zich het meest, het weerzinwekkendst in de kerk! Is het zelfs niet zo, dat wanneer ze opkomt en voortvreet deze verwereldlijking juist in de kerk, dat wil in dit geval zeggen: in de afval, in de zonde, in het falen der kerk, haar oorsprong neemt?

Ik heb eens een tamelijk uitgebreid onderzoek ingesteld omtrent een primair moment in het christelijk gezinsleven, namelijk over het spreken van de ouders met hun kinderen en van de kinderen met hun ouders over de HERE en zijn dienst, over de persoonlijke verhouding tot God. Het resultaat was ontstellend. „Nee, daar spreken we thuis met elkaar nooit over”, was het stereotiep terugkerende antwoord.

Vóór en tijdens de eerste jaren van de oorlog had ik het voorrecht een paar honderd maal op verschillende plaatsen van ons land voor de jeugd te mogen spreken. Ik gaf dan altijd ogen en oren geducht de kost. En op grond van wat ik zag en hoorde, durf ik u te verzekeren, dat het aantal onverschilligen, lauwen, meelopers en halven ontstellend groot is. En dat tegelijk ook een doordringende klacht over de kerk, haar arbeid en prediking wordt gehoord.

Ik weet het, voor een predikant is het moeilijk daarover te spreken, maar ik moet het zeggen: het schijnt dikwijls of voor vele kerkeraden de uiterlijke rust, de uitwendige orde, de onbewogen voortgang van het kerkelijke wagentje over het traditionele kerkelijke spoortje de hoogste heerlijkheid is! Is dat niet de stijl van de synodale hiërarchie, die met een harde klap de kerkdeur voor Kohlbrugge's neus dichtsloeg met de, in hun ongerechtigde onkerkelijkheid bijna klassieke woorden: „Mijnheer, wij moeten rust hebben in onze kerk, rust moeten hebben.”

In de laatste jaren woonde ik als aandachtig hoorder enkele kerkdiensten van een paar plattelandsgemeenten bij. De ervaringen waren verschrikkelijk. In één dienst lagen na een half uur meer dan driehonderd mannen met hun hoofd op hun armen te slapen. Ik heb ze zelf geteld! En in een andere luisterde na de tussenzang van alle mensen, die ik in mijn gezichtsveld had, geen enkele meer!

En wat in de gemeenten, onder het gewone kerkvolk leefde en openbaar werd, dook, zeer zeker gepolijst, maar niet minder huiveringwekkend op in de meer officiële uitingen, werkzaamheden en instanties van het gereformeerde leven! Ons gereformeerde leven was in de laatste tien jaren vol met open-

baringen van de verwording daarvan!

O ja, er is nooit zoveel feest gevierd als in het eerste deel van deze periode! We tuimelden van het ene festijn in het andere. Vrije Universiteit; Standaard, onzaliger gedachtenissen; Afscheiding; Doleantie en Jongelingsbond — ze werden met grootse demonstraties herdacht. Zeker, de woorden waren meestal best: we weten voortreffelijk hoe we het bij zulke gelegenheden netjes moeten zeggen. Het soli Deo gloria komt dan indrukwekkend en ernstig over onze lippen. **En we menen het eerlijk!** Maar vonden we ons toch ook niet erg flink? Hadden we het — „met Gods hulp” natuurlijk — niet heerlijk ver gebracht? Zeiden we niet van harte dat we toch zo wonderbaarlijk rijk waren met onze organisaties en verdere spullen? Waren we er niet volmaakt zeker van, dat we met ons „offer” alle records in Nederland glansrijk hadden gebroken? Incasseerden we niet zeer gestreeld alle overvloedige loftuitingen over de betekenis en de kracht van „het calvinistische volk”, welke ons zo gul werden geoffreerd? Zagen we toch eigenlijk niet wat meewarig neer op het geschamel in de Hervormde Kerk? En zo feestten we, hadden een goed diner en gingen „verrijkt” naar huis.”

en nu?

Dit is wat ik in 1945 zei over de situatie in de gereformeerde wereld.

Hoe het sindsdien daarin is gegaan weet ieder die meeleeft.

Maar het grote verdriet van onze dagen is dat het kwaad dat ik destijds signaleerde in de vrijgemaakte kerken onverminderd heeft voortgewoerd.

Dat kwam b.v. levensgroot op ons af toen op de avond van de verkiezingsdag een jongeman, nadat hij er volgens de supporter om had gesoebad, op het televisiescherm verscheen om het nederlandse volk te vertellen dat het G.P.V. toch maar de meest massale van alle gehouden verkiezingssamenkomsten bij elkaar had gekregen!

U weet wel: Allen in een kring om Jongeling. En... een donderend applaus voor de leider.

En zoals de misère in de gereformeerde wereld van voor de oorlog uitliep op de synode van Sneek-Utrecht zo culmineerde zich die van voor de oorlog in de synode van Hooftgevee. Maar de pink van de laatste was dikker dan de lende van de eerste.

Vervolg van pag. 73

Oekumene

burger. Dit wil echter niet zeggen dat we voorstanders van de beginselen van de Franse revolutie zijn geworden en niet meer zouden zien dat de beginselen van de Franse revolutie uit de Verlichting stammen en dat zij inhouden dat de ratio van de mens koning is over alle dingen in plaats van de soevereine Christus.

Hetzelfde kunnen we zeggen van het socialisme dat in de vorige en in het begin van deze eeuw de klassenstrijd predikte als het evangelie voor de arbeider.

Onze vaders hebben zich daar sterk tegen gekeerd. Terecht. Omdat zij zagen bij het licht van het Woord Gods dat dit evangelie van het socialisme een surrogaat was van het evangelie van Jezus Christus. Omdat zij verstonden, dat de mens bij brood alleen niet leven zal. Zij wisten van een hogere en een andere Verlosser, die zij in nederigheid wilden volgen als hun Overste Leidsman en Vol-einder van het geloof. Zij zongen liever psalmen van bevrijding dan de Internationale.

Dit betekent echter niet dat wij nu achteraf geen oog zouden hebben voor onderscheidene goede resultaten die het optredend socialisme met medewerking van anderen, heeft bereikt in de verbeterde verhoudingen in de arbeidswereld en in de sociale wetgeving. Wij zien het b.v. als een goed resultaat dat de absolute macht van het liberale systeem — elk zorg voor zichzelf — doorbroken is.

Zo kunnen we waardering hebben voor resultaten van de Wereldraad, zonder daarmee uit te spreken dat de wereldraad en zijn activiteiten aanvaardbaar zijn voor christenen die bij het Woord begeren te leven. Juist omdat de oekumenische beweging zulk een belangrijke plaats inneemt in onze huidige samenleving is het nodig goed te weten waarom het nu precies gaat in deze beweging, en hoe op grond van de openbaring Gods onze houding tegenover deze beweging moet zijn.

TE BERDE

Het is een ludieke tijdspassing zich te okkuperen met de verbale revolutie, die zich momenteel bezig is te voltrekken.

De herstructurering van onze consumptie-maatschappij is heden ten dage manifest. De wijziging in onze sociale structuur dwingt ons dan ook tot een nieuwe kompositie van onze verbale konversatie. De pluriforme ideologie van het moderne leven vereist een taalgebruik, waarin alle ideologische alternatieven eksplisiet gemaakt kunnen worden. Bovendien eist de problematiek van de rekorder een modieuze linguïstische wijze van uitdrukken.

Het is evident, dat alleen mensen van een bepaald nivo in onze consumptiestructuur

zich kunnen inleven in de eigenlijke substantie van de taal. Bepaald in disharmonie met de huidige democratiserings-gedachte is het feit dat de mate van pluriformiteit van de taal momenteel nog bepaald wordt door het establishment. Om tot een doorbreking van de reeds gereleveerde konsumptiestructuur te komen, is het van essentiële importantie de taal alternatief-progressief te herstructureren. De uitweg uit de huidige impasse kan op midi-, mili-, maxi- of mininivo zijn (en welke oplossing gekozen wordt, is in de grond van de zaak volslagen irrelevant), genoemde verbale revolutie moet geactiveerd worden!

Gaarne zou ik op deze plaats het initiatief willen nemen om alle werkzaamheden, die in dit kader verricht worden te coördineren. Wellicht kunnen wij komen tot het oprichten van een werkgroep, die gaat pogen een meer ambivalente vocabulaire te konstrueren, die het autoritaire frustratiesyndroom, dat het rolgedrag van personele epigonen obsedeert, zal doorbreken.

Voorts zouden wij een poging kunnen doen door middel van bi- en multilaterale discussies de jurisdictie van ons referentiekader akademies te konfronteren met de

suprastructuur van het zo fatale militair-industrieel kompleks.

En het zal in dit verband bepaald niet veel inspanning kosten, mede gezien het progressieve karakter van de seksualiteit in onze magazines, het nivo van verloedering en geïnvolveerdheid van de perifere bestialiteit aanzienlijk op te voeren.

Essentieel in het konservatieve patroon van onze wereld, waarin de milieuverontreiniging weliswaar variabel, maar nog nimmer strikt methodies wordt gedecentraliseerd, is een sindicalistische massificering van de perspectiviese participatie. De schijn-democratie van de door een primair risikoloze creativiteit gekenmerkte pacifistische kuddegeest tendert naar een compensatie van de pedagogiese en didaktiese kompleksiteit ten gunste van het reaktionaire idealisme, hetgeen een verwerpelijke ontwikkeling genoemd moet worden.

Tot slot — u verwacht ergens niet anders — wil ik u, als kameraad, één zaak op het hart binden: Laat de bourgeoisie maken dat uw orale expressie niet de indruk wekken producten te zijn van een copywriter, maar van een ghostwriter!

A. KWADRAAT

Modern Art and the Death of a Culture

H. R. ROOKMAAKER

(1)

De hieronder volgende inleiding wil een poging zijn om het nieuwste boek van prof. Rookmaaker — het is september 1970 verschenen bij de Inter-Varsity Press te Londen, en als paperback onder nummer 085110 566 8 verkrijgbaar bij de V.U. boekhandel, de Boelalaan 1115 te Amsterdam (tel. 020-482654) of rechtstreeks bestelbaar bij Inter-Varsity Fellowship, 39 Bedford Square Londen W.C. I — te introduceren bij de lezers van „Opbouw”.

Het zal niet meer dan een poging kunnen zijn, omdat de opzet en de aanpak van dit werk zo complex en totaal is, en alle problemen die hierin aan de orde komen zó met elkaar samenhangen, dat het niet alleen onbegonnen werk is met een „normale” boekbespreking te volstaan, maar ook dat een ontrafeling, als ik het tenminste zo mag noemen..., een subjectief en tamelijk willekeurig karakter zou krijgen. Ik vrees dan ook dat ik de schrijver hiermee groot onrecht zou aandoen. Omdat het dus niet mijn bedoeling is de innerlijke structuur van het boek aan te tasten, kan ik m.i. in deze vóórbespreking (!) niet beter doen dan de positie van prof. Rookmaaker situeren tegen de achtergrond van de algemene cultuur-situatie in onze huidige samenleving en zijn kunsthistorische methode staven aan die van enkele „collegae” waarvan hij eerder in dit blad via boekbesprekingen — deze komen nog ter sprake — de lezers van „Opbouw” op de hoogte heeft gesteld.

Laat ik voorop stellen dat reeds een eerste vluchtige kennismaking met het boek inderdaad voldoende is om een overzicht te krijgen van het verschijnsel moderne kunst. Tegelijkertijd echter wordt een visie geprojecteerd waarbij dit verschijnsel aan een zeer grondige herinterpretatie wordt onderworpen. Dit zou op zichzelf reeds voldoende zijn om één of meer boekbesprekingen te vullen, maar bij een tweede of derde lezing vallen meerdere zaken op en ontdekt men een diepere laag, een dieperliggende structuur van de problematiek. De zaken die daarbij aan de orde komen betreffen mentaliteitskwes-ties zoals neutraliteit, bourgeois-mentaliteit en protest, of stromingen als het puritanisme, het existentialisme, gnosticisme en mystiek en het evolutionisme.

Daardoorheen spelen vragen die betrekking hebben op Bijbelse thema's zoals geloof, liefde, waarheid en vrijheid, welke zeer nauwe relaties hebben met de menselijke creativiteit en het beleven van de sexualiteit die ook in dit boek ter sprake komt.

Modern Art geeft geen theoretische bespiegelingen of een systematische kunsthistorische verhandeling over het ontstaan van de moderne schilderkunst, de beeldhouwkunst en literatuur. Het biedt ook geen analyse van de cultuur of de beschavingsgeschiedenis in het algemeen. Wat dit boek uniek in zijn soort maakt, is het feit dat het in verstaanbare taal vrijmoedig en zonder omwegen doordringt tot de allerdiepste bodems van het creatieve denkproces en het karakter en de persoonlijkheden van invloedrijke cultuurdragers.

Dit gehele complex van uiterst ingewikkelde samenhangen en wederzijdse invloeden wordt in een grootse synthese op christelijke grondslag samengevat en de lezer ter overweging aangeboden.

„I have deliberately left out details more suited to a history of art than to the argument of this book. My aim is to discuss the problems that resulted in the rise of modern painting” (pag. 96). Het gaat Rookmaaker erom, vat te krijgen op de geestelijke strijd

die is gevoerd, de traditionele barrières die moesten worden doorbroken en het revolutionaire pathos zowel als het activisme en het anarchisme, dat de westeuropese beschaving ernstige wonden heeft toegebracht.

Het gaat hem erom heen te tonen dat er verband bestaat tussen wat kunstenaars denken en wat zij doen, dat wil zeggen wat zij in hun werken tot uitdrukking brengen en waarmee zij weer anderen beïnvloeden.

Het gaat hem verder niet alleen om een analyse, maar veeleer om het bepalen van een eigen houding, een eigen standpunt, ja zelfs een eigen „werkhypothese” ten aanzien van hen die zich met deze cultuur vereenzelvigen en erin opgaan.

Daarom kan ik als tweede punt vooropstellen dat ik geloof dat een intensieve confrontatie met dit indringende en niet mis te verstane boek, stellig zijn vruchten zal afwerpen.

Het feitenmateriaal ligt er niet om en de conclusies die in dit boek besloten liggen zijn onontkoombaar.

M. de Klijn - Amsterdam

Toch is het ook een „moeilijk” boek. Ten eerste kan de engelse taal een belemmering zijn, juist voor diegenen die zich toch al niet zo vertrouwd weten met dit onderwerp. Moeilijk zal het ook zijn voor diegenen die zich in 't geheel niet interesseren voor kunst of cultuur in het algemeen en daarom ook het belang van het geschrevene niet kunnen of willen inzien.

Rookmaaker geeft in zijn boek zelf trouwens een aantal redenen op waarom een groot gedeelte van het reformatorische volksdeel zich cultuur-mijnend heeft opgesteld. Ik kom hier later nog op terug.

Het lijkt mij vanwege het een en ander wel nuttig om een uitgebreide literatuurlijst aan het eind van dit eerste probeersel toe te voegen — dit maal dan wel uitsluitend in het nederlands geschreven werken en werkjes — ik hoop dat velen hierdoor hun terughoudendheid op dit punt misschien wat kunnen verdringen. Hoewel het nu dus duidelijk kan zijn dat Modern Art een groot aantal problemen aanroert, moet ik ervoor waarschuwen dat men het werk niet als een naslagwerk zal raadplegen. Daarvoor is het register veel te oppervlakkig samengesteld. Dit neemt niet weg dat, wanneer men het boek toch zou willen beschrijven, het een soort „Fundgrube” zou kunnen worden genoemd van waarheden, die in een langdurige levenspraktijk — een levenswerk mag men wel zeggen — van direct en indirect contact met kunst en kunstenaars zijn uitgekristalliseerd en stellerwijs geformuleerd zijn.

Wat deze boekbespreking in zijn opzet beoogt is dus ten eerste, het geven van een algemene situering waaraan een literatuurlijst wordt toegevoegd, ten tweede een bespreking van de inhoud, althans de hoofdpunten van het boek, vervolgens de christelijke achtergrond ofwel de uitgangspunten en de boodschap en ten slotte een enkele kritische noot.

LITERATUURLIJST INLEIDING EN OVERZICHT

1. E. H. Korevaar-Hesseling, Inleiding tot de schilderkunst. Born/Assen, 1952.
2. C. de Jong, Schilderijen zien - betekenis en ontwikkeling van de schilderkunst. Prismaboeken Spectrum/Utrecht, nr. 381, 1958.
3. W. Jos de Gruyter, De Europese schilderkunst na 1850. Daamen/Den Haag, 1954, 2e druk, f 19,50.
4. Ch. Wentinck, De Geschiedenis van de Europese schilderkunst. Phoenix pocket. De Haan/Zeist, 1960, nr. 37.

5. Dr. H. van Guldener, Moderne kunst - kijken en begrijpen. A. W. Sijthoff/Leiden, 1961, serie Natuur en Cultuur.
6. Pierre Jansen, Kunstgrepen. De Bezige Bij/Amsterdam, 1961, geïllustreerde reuzenpocket.
7. H. Engelman, Encyclopedie der kunst - vraagbaak der beeldende kunst. W. de Haan N.V./Zeist, 1963, f 8,90 (niet leverbaar).
8. Ch. Wentinck, Geschiedenis van de moderne schilderkunst. Prismaboeken Spectrum/Utrecht, 1962, nr. 793.
9. W. Haftman, Schilderkunst in de Twintigste Eeuw. Lemniscaat/Rotterdam, 1965, f 22,50.
10. Dr. Hendrik van Loon, De mens en zijn kust. Servire/Den Haag, 6e druk, f 8,90.
11. Meulenhoff Kunstgeschiedenis. Meulenhoff/Amsterdam, 1962, 12 delen (deels voorradig).
12. Elseviers Kunstgeschiedenis, Richard Hamann. Elsevier/Amsterdam, 1966, 10 delen.
13. Sesam Kunstgeschiedenis. Bosch & Keuning/Baarn, 1963, 18 delen (niet voorradig).
14. Kunstgeschiedenis der Nederlanden. Phoenix geïllustreerde standaardwerken. W. de Haan/Zeist, 1963, 12 delen (niet voorradig).
15. Dr. E. van Gelder, Cultuurgeschiedenis van Nederland in vogelvlucht. Prisma boeken Spectrum/Utrecht, 1962, nr. 793.
16. Gerhard Ulrich, De wereld van de schilderkunst. Elsevier/Amsterdam, 1965, f 9,95 (de Slegte).
17. C. Rijnsdorp, Aan de driesprong van kunst, wetenschap en religie. Bosch & Keuning N.V./Baarn, 1964, f 4,95 (de Slegte).
18. H. Read, Kunst zien en begrijpen. Prismaboeken Spectrum/Utrecht, 1961, nr. 639.
19. Rudolf Krämer-Badoni, Het wezenlijke in de kunst. Prismaboeken Spectrum/Utrecht, 1963, nr. 825.
20. Heinrich Lützel, Kunst - handleiding tot beter kunstbegrip. Aulapocket Spectrum/Utrecht, 1966, nr. 270.
21. Dr. H. E. van Gelder, Gids voor de Nederlandse kunst. Prismaboeken/Utrecht, 1964, nr. 500.
22. P. T. A. Swillens, Encyclopedie voor de schilderkunst en aanverwante kunsten. Prismaboeken Spectrum/Utrecht, 1967, nr. 499.
23. Frederica Bremer en Tjonne de Vries, Kunstgeschiedenis in vogelvlucht. Elsevier/Amsterdam, 1969, 3e druk, f 17,90.
24. E. H. Gombrich, Eeuwige schoonheid. W. de Haan/Bussum, 1969, 6e druk, f 24,50.
25. E. H. Gombrich, Kunst en illusie. W. de Haan/Zeist, 1964, f 9,95 (de Slegte).
26. Fritz Baumgart, Kalender der kunstgeschiedenis. Prismaboeken Spectrum/Utrecht, 1964, nr. 960.
27. Michel Seuphor, Abstracte schilderkunst - ontstaan en ontwikkeling (vertaling L. P. J. Braat). Contact/Amsterdam, 1965.
28. C. Blok, Beeldspraak - beeld, teken en werkelijkheid in de kunst. Phoenixboeken W. de Haan/Bussum, 1967.
29. Dr. C. A. van Peursen, Strategie van de cultuur - een beeld van de veranderingen in de hedendaagse denk- en leefwereld. Elsevier/Amsterdam, 1970, f 19,50.
30. Dr. G. Knuttel, De Nederlandse schilderkunst van Van Eyck tot Van Gogh. H. J. W. Becht/Amsterdam, 1950, 2e druk.
31. H. W. Janson, Wereldgeschiedenis van de kunst. Nederlandse Boekenclub/s-Gravenhage.
32. Cavel Blotkamp, Na de beeldenstorm - drie opstellen over recente beeldende kunst. Openbaar Kunstbezit/Amsterdam, 1970 (gesubsidieerd).
33. Drs. C. Blotkamp en drs. F. Haks, Kunst van nu - encyclopedisch overzicht vanaf 1960. Elsevier/Amsterdam, 1971, f 17,90.

Vervolg literatuurlijst wordt geplaatst bij het volgende artikel.

PROF. DR J. BOSCH

Dr J. Bosch, jarenlang redacteur van Opbouw, werd dezer dagen benoemd tot hoogleraar in de faculteit der letteren aan de Vrije Universiteit. Zijn studie- en leeropdracht omvat de Nederlandse Letterkunde tot 1770. De lezers die van het begin af abonnee waren van Opbouw zullen zich zonder twijfel zijn voortreffelijke artikelen herinneren. Speciaal de prachtige analyses van belangrijke gedichten waarmee hij ons blad in de volle zin van het woord verrijkte. We denken er met een zekere weemoed aan! En we betreuen het nog steeds dat drukke werkzaamheden er oorzaak van waren dat dr Bosch zijn medewerking aan ons blad moest staken. De herinnering aan zijn redacteurschap is voor zijn mederedacteuren „louer vreugde”. Van ganser harte wensen wij dr Bosch — een van de knapste Bilderdijkenners in ons land — geluk met zijn benoeming. En we weten dat hij, met een open oog en hart voor de problemen van onze tijd, de traditie van zijn vereerde leermeester en promotor, prof. Wille zal voortzetten. Wie prof. Wille kennen weten wat dat betekent. Gode zegene de nieuwe hoogleraar en stelle hem tot een zegen.

de redactie

LIFTEN UW KINDEREN OOK?

Al jaren geleden vertelde een zakenman mij het volgende verhaal. Even buiten Amsterdam werd hem door een charmante jongedame gevraagd, of ze mee mocht rijden naar weet-ik-waar. De man was nog zo veel heer, dat hij dit niet weigerde. Alles ging goed, het was zonnig, de natuur uitdagend, en midden in het Gooi stelde ze voor „ergens op een rustig plekje af te rekenen voor de rit”. Hij liet zijn stupide verbazing niet te veel merken, reed een ommetje tot ze vrij ver van de bewoonde wereld af waren, opende galant de deur en gaf gas. Ternauwernood hoorde hij haar boze wensen, omdat ze wel een uur moest lopen. Maar misschien heeft ze nadien wel een andere galante chauffeur gestrikt.

Nu moogt u van de waarheidsliefde van de ondergetekende denken wat u wilt — maar mijn zakenrelatie is beslist betrouwbaar. Die jukt er niet om. Er moet een code bestaan in deze soort kringen, dat alleen de zon voor niets opgaat en verder geen capsones.

Weet uw dochter, als ze met vakantie gaat liften, dat zulke codes bestaan? Dat er in een aantal gevallen een soort contraprestatie van haar verwacht wordt? Zo neen, laat haar dan nimmer liften. Zo ja, laat haar dan nooit ofte nimmer liften!

Het gebeurt mij nog al eens, dat ik na een vergadering 's avonds laat van a naar b moet rijden. Bij de overweg van a staan steevast een of meer maagdekens, verpleegstertjes uit c, die naar cursus of naar catechisatie zijn geweest, met een duimpje omhoog. Een klein duimpje. Dan stop ik even steevast en neem ze mee en breng ze even naar c. Na een inleidend kletspraatje: „lift je wel vaker?” — Antwoord: „ja, als dat nodig is natuurlijk”. — „Als je oplet kun je de bus nemen”. — „Jawel, maar liften is leuker”. — „Misschien wel”, zeg ik dan „maar als jullie daar een gewoonte van maakt word je morgen opgepikt door vacatievierende jongemannen, van wie je nooit een naam of adres te weten komt, maar die je ook nooit op c zullen afleveren...” Je merkt dat ze dan schrikken. Want ook die meisjes lezen het gemengd nieuws waarschijnlijk wel.

Een jaar geleden stond in de stromende regen langs de weg een lief maar verregend meisje te duimen. Zo alleen in de schemer, in de struiken, in de regen. Hoe is het mogelijk? dacht ik en stopte. — „Mag ik wel met u meerijden naar b?” — „Dat is geen vraag, stap gauw in”. — „Maar mag mijn moeder ook mee?” — (Moeder kwam uit de struiken te voorschijn, nu op haar aasje gebeten werd.) — „Wat dacht u: dat ik de moeder in de regen liet staan en met de dochter op stap ging?” — „U is een heer”, sprak de moeder pijnlijk. — „En u is geen dame”, dacht ik, gasgevend.

Eenmaal reed ik van a naar d. Daar stond weer zo'n jeugdige welbewuste schoonheid met haar duimpje omhoog. Ik schudde welbewust van nee, want er waren plenty bussen. Zij schudde nog welbewuster van ja; dies stopte ik. — „Mag ik meerijden?” vroeg een lief stemmetje. — „Ik ga niet verder dan tot d”. — „Goed, dan ben ik tenminste een eind op weg”, en ze zat al.

„Weten uw ouders dat u lift?”, vroeg ik. — Zij, verbaasd: „mijn ouders? Meneer ik ben studente”. — „Faculteit?” — „Psychologie”. — Ik floot waardierend. „Hoeveelstejaars?” — „Tweedejaars”. (Het was nazomer, dus ze had net haar propjes gedaan of net nog niet. Nu, daar ging het gesprek.)

„U bent niet bang uitgevallen?”

— „Zie ik daar naar uit?”

— „Nee, maar u zou gemaskerd kunnen zijn”.

— „Ik ben psychologe!”

— „Dus u kent uw pappenheimers. Bent u nooit met liften verkeerd terecht gekomen?”

— „Ik kijk wel uit; ik rij niet met iedereen mee!”

— „Er is één ding dat we allemaal overschatten”, zei ik vals, „en dat is onze men- senkennis”.

Ze hield zich groot: „met u zit ik tenminste safe”.

„Dat is juist de kwestie”, begon ik kwaad- aardig. „Als u wist wat ik zo al op mijn kerfstok heb dan zat u daar niet zo glorieus bij me te liften. Maar sommige mensen vragen er gewoon om”.

— „Serieus?”, vroeg ze onzeker.

— „Dat zult u merken”, zei ik grimmig.

„Ik geloof dat ik hier moet uitstappen”, was het laatste wat ik van haar hoorde. Zo, die had weer stof voor een griezilverhaal opgedaan.

En dan die jongens, met name de militair- en. Weet u nog dat er zo'n jaar of zes, acht geleden een militair liftverbod is geweest? Niettemin stond na middernacht een jonge soldaat even buiten Amersfoort te solliciteren om een lift naar zijn Veluws garnizoen. Lang na de laatste bus — dus je neemt hem mee. Was naar een fuifje geweest, had de bus laten lopen in de verwachting, dat hij wel een lift zou opduikelen. Mijn vrouw vroeg: „ondanks het absolute liftverbod?” — „Zoals u ziet”, antwoordde hij guldig, „voor mij geen liftverbod!”

Het duurde even voor ik bedachtzaam zei: „als je nu ooit weer gaat liften, jongeman, doe dat dan bij voorkeur niet bij de minister van Defensie zelf...” Dit met het nodige gezag uitgesproken, dat wel.

Het bleef stil. Daarna kwam een bleu stemmetje van de achterbank: „U meent het, meneer?” — „Jazeker”, speelde mijn vrouw mee, „mijn man meent wat hij zegt”. Er kwam geen antwoord. Bij Millingen stopte

JEUGD IN BEWEGING

(2)

Amice,

In mijn vorige brief wees ik er op, dat er onder de jongeren van vandaag heel wat in beweging is. Als voorbeeld noemde ik de verontrusting onder de jonge socialisten. Als duidelijk voorbeeld van de laatste tijd kan ook worden gewezen op de houding van de jongeren van de Christelijk-Historische Unie tegenover hun partij. De jongerenorganisatie van de C.H.U. stelt zich op tegenover de leiding van de ouderen.

Maar genoeg over deze voorbeelden. Jij zelf staat in deze wereld en komt in aanraking met allerlei gedachten en meningen, met allerlei jongens en meisjes, die wat anders willen. En ook al wil je een navolger

D. W. L. Milo - Vierhouten

ik. Hij ging zwijgend af, verslagen. Vergat te bedanken.

Maar niet alle militairen zijn zo gauw uit het veld geslagen. Onlangs kwam ik met de laatste trein aan, nam mijn geparkeerde auto om van a naar b te rijden. Bij de overweg het gewone stel militairen, die nog naar hun legerplaats moesten, duimend. Ik zei: „jongens ik sla een paar kilometer voor de kazerne af, moet naar b”. — Er was even overleg: slechts twee kilometer lopen, een andere lift afwachten, of riskeren zes kilometer te lopen? Ze kozen het eerste en zeiden berustend: „nou, neem ons dan toch maar mee”. Maar toen kenden ze me nog niet. Ik trok namelijk de deur dicht met: „ga maar helemaal lopen, jongens, daar word je flink van”.

Maar moeilijk is het wel, dat liften. Voor alle betrokkenen. Bied je een dienst aan dan vertrouwt niemand je. Vraagt iemand je een lift, dan begin je met te wantrouwen: hoeveel gastheren zijn onderweg al uit hun eigen wagen gezet? Zelfs in het jeugdige streven om elke dag een goede daad te doen loop je vast in een rotte maatschappij, die achter elke goede daad een slechte bijbedoeling zoekt. Vraag je een zwaarbeladen dame of je haar tas even zult dragen, dan ziet ze je aan of je een struikrover bent. Ik heb gezien dat iemand in de tram voor een dame opstond — ja niet in de goede oude tijd, maar onlangs, bedoel ik. „Dank u”, zei ze, „ik geen warme zitplaats”. „Maar u wilt tot niet dat ik ijs in mijn broek draag?”, vroeg de beleefde vent kwaadaardig.

Toch houd ik mijn dagelijkse goede daad vol, wanneer ik genoeg kansen zie. Vooral naar het schone Vierhouten — natuurreserveaat met loslopende naturellen — lopen maar weinig bussen. Vaak kun je een vrouwtje, dat naar de apotheek is geweest, even meenemen. Of een boer, die naar de markt moest. En dan word je rijk beloond met volkswijsheid, die hier nog mild en overvloedig stroomt. En met dorpsnieuws; want dat is er altijd wel en als het er niet is maken we het zelf.

van God zijn (denk aan wat ik hierover de vorige keer schreef), je hebt tóch je vragen en je kritiek, je kritiek op je ouders, je kritiek op de kerk, je kritiek op de maatschappij.

Ik wil nog even herhalen wat ik aan het slot van m'n vorige brief zei:

„Je bent jong en je wilt wat doen.

Je bent jong en wilt zelf denken.

Accoord, onder één voorwaarde. Je bent van God en je kijkt dus naar Hem.

Je wilt graag zelf bepalen de weg die je gaan moet. Best, als je maar achter God aan blijft lopen. Hij gaat vooraan.

En je loopt achter Hem aan.

Dan komt het goed.

En het mooie is, dat je dan merken zult, dat je vader en moeder, die God ook willen navolgen, op dezelfde weg lopen als jij.”

Zo is het toch?

Ook al denk je in veel opzichten anders dan je ouders, je wilt toch mét hen achter de HEERE aan?

Kijk, houd dat nu vast.

Ook in de kerk wordt het verschil tussen jongeren en ouderen openbaar. Dat was vroeger ook al en zal over vijftig jaar wel nog

zo zijn. En wat van de socialisten gezegd kan worden, dat ze verontrust zijn over de gang van zaken, dat kan ook van de kerkjeugd worden gezegd. Veel jongeren in de kerk zijn verontrust over de ontwikkeling van het kerkelijk leven, over de plaats van de kerk in de wereld, over de werfkracht van het Christendom. En niet is er verontrustheid alleen, er is ook veel teleurstelling. Teleurstelling over wat er van de kerk geworden is, teleurstelling over de wijze waarop de ouderen hun strijd voeren.

Terwijl het in de kerk eigenlijk allemaal fijn en mooi zou moeten zijn, is er zoveel narigheid en verdriet. Je ouders maakten de kerkelijke breuk van 25 jaar geleden mee en jij hebt de kerkelijke strijd van de laatste jaren meegemaakt. En zeg het maar eerlijk: je bent teleurgesteld, omdat dit alles zo maar kán. Terwijl het Evangelie spreekt van liefde en gerechtigheid, is er in de kerk zoveel haat en onrecht. Op de Pinksterdag vonden de gelovigen elkaar en ze sloegen de handen aanéén en het Evangelie werd verbreed. Maar vandaag staan de gelovigen tegenover elkaar en ze vechten voor wat ze de zaak van God noemen met een verbetering, die in de wereld vaak niet gevonden wordt.

En als je hierover verontrust bent, dan is dat goed.

En als je hierover teleurgesteld bent, dan kan ik me dat begrijpen.

Een jaar of twaalf geleden werd op initiatief van de redactie van „Vrij Nederland” een enquête gehouden onder ongeveer 3000 jongeren, waarbij o.a. de volgende vraag werd gesteld: „Wie of wat had de meeste invloed op je leven?” Een jongen van 19 jaar beantwoordde deze vraag zo:

„De grootste invloed op mijn leven heeft gehad de ontdekking, dat volwassenen wreed zijn als kinderen, onrechtvaardig zijn als kinderen, over even weinig verantwoordelijkheidsgevoel beschikken als kinderen, koppig zijn als kinderen, kortom: kinderen zijn. Alleen deze kinderen hebben geen ouders om hen op hun fouten te wijzen en van elkaar willen ze niet leren.”

Misschien lach je om dit antwoord. Misschien denk je: ja, zo is het, ook in de kerk.

Dát is de teleurstelling van veel jongeren, dat we wel **zingen** van de kerk, die goed is samengevoegd, terwijl er zo weinig van te **zien** is; dat er **gezongen** wordt van de rust, die in de kerk wordt geschonken, terwijl in de praktijk velen door de kerkelijke strijd overspannen zijn geraakt; dat **gezegd** wordt dat in de kerk ieder van liefde dronken is (Ps. 36 : 2, berijmd), terwijl het zo weinig wordt **ervaren**,

Dát is de klacht van de kerkjeugd, dat de houding van de ouderen zo vaak een struikelblok is voor hen. Hoeveel jeugd enthousiasme is er de laatste jaren niet gebroken, hoeveel jongens en meisjes zijn door veel kerkelijke narigheid heen niet vervreemd van Gods Verbond? Wat ontvangt de jeugd vaak weinig van de ouderen, van wie ze toch zo veel verwachten mag én moet.

Maar nu moet je één ding goed vasthouden.

Mensen kunnen veel verkeerd doen, veel kapot maken. En wanneer je dat merkt, mag je je kritiek hebben. Maar laat het blijven een kritiek op **mensen**. Want als jij weinig ziet van de rust in de kerk, dan weet je het toch, dat God die rust wél geven wil. En als je de mensen ziet vechten met elkaar, dan weet je het, dat God Zijn Zoon heeft gegeven tot verlossing, opdat al die vechtpartijen en twistgesprekken een einde zullen krijgen.

Het ligt niet aan God, aan je Vader. Hij heeft er genoeg voor over gehad.

Laat ik daar voor deze keer maar mee besluiten. Je bent vaak verontrust en teleurgesteld, maar weet het, dat bóven jouw vragen uit gaat de trouw van God. Ik moest daar aan denken, toen bij ons in de kerk gisteren Psalm 93 werd gezongen:

„De HEER regeert, de hoogste
Maiesteit,
bekleed met sterkte, omgord met
heerlijkheid...”

Dát is het enig vaste in deze wereld.

En deze HEER is veel sterker dan 't geweld; boven het geweld van de wateren uit is Hij; Hij is geweldig. Hij is ook sterker dan het geweld van de kerkelijke onenigheden; Hij is sterker dan het geweld van menselijke ruzies en... vul het zelf maar in.

Deze HEER heeft een weg gemaakt, waarop wij kunnen lopen.

Aan het begin staat Hij en als je aan het eind komt, zie je Hem weer, want

„Uw macht is groot, Uw trouw zal nooit
vergaan...”

Menselijke trouw is iets vergankelijk, maar Gods trouw blijft, en ook:

„Al wat Gij ooit beloofd hebt, zal
bestaan.”

Al Zijn woorden komen uit.

Ook Zijn woorden aan jou.

Dát is onbegrijpelijk.

Er kan veel anders worden in deze wereld. Maar Hij Zelf verandert niet.

Stel je daarom met je kritiek, met je vragen, met je teleurstellingen, met je verwachtingen zó op, dat je Hem blijft zien. Dwars door alles heen. Hij ziet jou ook.

Wij lezen dezer dagen...

Willem de Mérode

Ongetwijfeld zullen velen woensdag 24 mei de radio-uitzending over Willem de Mérode hebben beluisterd. Zeker zij die eens door deze grootste van de moderne protestantse dichters gegrepen werden. Aan deze uitzending over het leven en werk van Willem de Mérode werkte ook mee Hans Werkman, eens onderwijzer in Kampen, nu leraar Nederlands in Zutphen. Hij is onder ons vooral bekend als lid van het bestuur van de Calvinistische Jongelingsbond vóór de kerkscheuring. Hans Werkman heeft zich jaren lang bezig gehouden met het leven en het werk van De Mérode. Er zal D.V. een biografie van deze dichter van zijn hand verschijnen. Enkele maanden geleden publiceerde Werkman — naar aanleiding van de eerste radio-uitzending over De Mérode — een boeiend artikel over hem in „Trouw”. We zullen het hier overnemen. Het is, zoals men zal zien in meer dan één opzicht belangrijk.

'Is Willem de Mérode nu al vergeten?', schreef een jaar of zes geleden Jac. Lelsz boven een artikel in Trouw. Zijn vraag was misschien bedoeld als alarm. Hoe dan ook, de 'herwaardering' van De Mérode is de laatste jaren op gang gekomen. Zijn gedichten waren sinds 1953 weer te koop, toen Heeroma, Das en Den Besten een keuze uit zijn werk verzorgden, die in 1963 nog eens verscheen, nu als één dik boek.

Rondom de dag dat De Mérode 80 jaar geworden zou zijn, in 1967, zijn er verschillende artikelen en radio-uitzendingen aan hem gewijd. Het Letterkundig museum te Den Haag zal 't volgend jaar een schrijversprentenboek over hem uitgeven.

En nu kwam enkele weken geleden de NCRV met een uitgebreide documentaire over De Mérodes leven

en werk, die nog gevolgd zal worden door een tweede deel in het voorjaar. Wim Hazeu schreef in de NCRV-gids in zijn toelichting, dat verschillende van De Mérodes gedichten kunnen wedijveren met de poëzie van Achterberg.

Na deze documentaire, die vele reacties opleverde, bleven er ook vele vragen, juist omdat Hazeu zoveel loswoelde. Nog nooit is zó openlijk over De Mérodes homofilie gepubliceerd, als hij het in zijn programma gedaan heeft. Ook bij mij bleven vragen en zelfs een gevoel van onvrede achter, omdat ik meen dat enkele belangrijke problemen van en rondom De Mérode te summier behandeld zijn en zó misverstand wekken.

In de afgelopen jaren heb ik me diepgaand met De Mérodes leven en werk beziggehouden. Onlangs sloot ik het manuscript van een biografie over hem af. Ook ik schrijf daarin open over allerlei problemen rondom De Mérodes homofilie. Dat mag en moet zelfs, om zijn werk des te beter te kunnen begrijpen.

Om bij het begin te beginnen: in Spijk, een tegen de Noordgroningse dijk geplakt dorpje, stond in 1887 de wieg van Willem Eduard Keuning.

Hij was veel ziek, moest vaak de school verzuimen en werd door moeder nogal verwend. Werd toen misschien de basis gelegd voor zijn meisjesachtige houding en voor zijn homofilie? Omgang met het dorps was er weinig; de kinderen-Keuning mochten van pa geen woord Gronings leren, terwijl moeder de dorpeelingen slechts betitelde met 'die malle mensen'.

In Groningen, waar Jan Keuning zich vanaf 1902 uitsluitend aan de journalistiek wijdde, werd het eilandjesleven voortgezet. Willem zette het in zijn eentje voort, toen hij in 1906 de deur uitging. Hij werd onderwijzer in Oude Pekela en een jaar later in Uithuizermeeden, vlak bij Spijk. De weekends zat hij in de Groninger leeszaal stiekem de Tachtigers te lezen (dat mocht niet van vader, de Tachtigers waren heidenen), en voerde hij lange gesprekken met zijn beste vriend Reind Kuitert, aan wie hij vele, vele verzen heeft opgedragen.

Hij was zich zijn homoseksualiteit bewust geworden en zat er ontzettend mee in de knoop. Die jongen in Groningen trok hem aan en dat ervoer hij als iets moois, waar hij toch absoluut geen raad mee wist. Van droefheid, verlangen en onbereikbare dingen staan zijn gedichten vol: '... in dromen verteert mij staag het vurige verlangen/dat sterft alleen om feller te beginnen'.

In Uithuizermeeden was meester Keuning een gewaardeerd onderwijzer. De notulen van het schoolbestuur prijzen zijn werk, vooral zijn vertellen en 'zijne uitnemende orde'. Zijn gedichten uit deze tijd (vooral gepubliceerd in Ons Tijdschrift en Het Getij) werden opgedragen aan vriendjes: 'Aan Hans', 'Aan M. (zoo schoon, zoo jeugdig)', 'Voor Jaap', 'Voor Okke', 'Aan Arie', enz. Hij benaderde zijn vriendjes (jongens van een jaar of twaalf) volstrekt platonisch. Ze kwamen platenboeken kijken, kregen af en toe een cadeautje en vonden het leuk bij de meester te mogen komen. Dat alles bevredigde hem volkomen. Hij had geen behoefte aan seksueel contact-in-engere-zin. Maar het probleem bleef in hem knagen. Aan de ene kant was daar de liefde:

O dit geluk bij u te zijn
en al het andre te vergeten.
Alleen te leven van het weten:
en ik ben de uwe en gij zijt mijn!

(De Overgave, 63)

Aan de andere kant was er de onrust: wat is dat daar in mij, mag dat wel, wat vindt God ervan? God was overigens vaag en ver in de eerste jaren van zijn onderwijzerschap. Later werd dat beter, vooral na de ernstige ziekte van 1919. Maar het konflikt bleef, het konflikt waar niemand van weten mocht. Hij heeft dat al in zijn eerste bundel kompakt gezegd:

Is er een nood die meerder nijpen kan
dan deze:
in liefdes lusthof zijn een eenzaam man
en een bevreesde?

(Gestalten en Stemmingen, 48)

Doordat hij redakteur was geworden van Het Getij (een schijnfunctie, hij woonde praktisch nooit een redaktievergadering bij), kwam hij in aanraking met Ernst Groenevelt, die ook homofiel was. De contacten met allerlei mensen in de Getij-kring brachten De Mérode geestelijk weer lelijk in het nauw. In Het Heilig Licht, een bundel uit 1922, is de neerslag van die onrust duidelijk terug te vinden. Roel Houwink schreef zelfs in zijn recensie van deze bundel over De Mérodes 'onuitgebalanceerde erotiek, welke oorsprong schijnt te kiezen in een ganschelijk ontspoorde seksualiteit'.

De Mérode was in deze tijd inderdaad aan het ontsporen. In de kring rondom Groenevelt was het gewoone dat er homoseksuele contacten bestonden met minderjarigen. Onder invloed van Groenevelt duwde ook De Mérode zijn zondebesef weg. In 1923/24 had hij seksuele contacten met een minderjarige oud-leer-

ling. Het gevolg was, dat hij weer heen en weer werd gesmeten, dat het konflikt tussen geloof en erotiek hoog oplaaide en dat hij minder zeker van zichzelf was dan ooit.

Aan Pater Jos. van Wely, in het Dominikanenklooster te Zwolle, biechte hij zijn onrust op. Hij schreef hem echter geen woord over seksualiteit, wel over geloofsproblemen: 'Waar hoor ik eigenlijk thuis, wat ben ik, in godsdienstigen zin. U heeft al gemerkt, dat ik volgens streng gereformeerde opvattingen halfheiden, half-Roomsch ben. Het heidensche betreft zich op mijn liefde voor de antieken, die inderdaad groot is. Recht protestant? Nou, ik durf niet ja en niet nee te zeggen. Roomsch? Ook niet. Het is met elkaar als een chaos. Ik ben ziek van de zenuwen; eigenlijk zóó erg, dat ik dagen niet eten en drinken kan, en met een ontzettende pijn voor de klas sta'.

De bom barstte in februari 1924. Ernst Groenevelt werd gearresteerd wegens een zedendelikt met minderjarige jongens. Een van deze jongens liet tijdens het verhoor de naam van Keuning vallen. De politie zocht de zaak tot op de bodem uit, met als gevolg dat ook De Mérode gevangen genomen werd. Uithuizermeeden stond op zijn kop toen het afschuwelijke nieuws bekend werd. Het schoolbestuur kwam haastig bijeen en kon niet anders dan hem ontslaan. De kerkeraad vergaderde en censuurde hem.

Nu citeer ik een gedeelte uit de NCRV-dokumentaie, waar dr P. J. Meertens het volgende zei: 'Hij is toen ook door de Gereformeerde kerkeraad onder censuur gesteld en die censuur heeft hij niet aanvaard, dus hij heeft toen gezegd dat hij geen schuld wilde belijden'.

Meertens is op dit punt onjuist geïnformeerd. In mijn biografie bespreek ik deze kwestie uitvoerig, hier kan ik de zaak het beste kort weergeven, door te citeren uit de notulen van de classis: 'Uithuizermeeden vraagt advies in een tuchtzaak. Een gecensureerd lid weigerde schuldbelijdenis voor den Kerkeraad af te leggen. Hij wilde wel schriftelijk zijn schuld belijden, maar als de Kerkeraad daarmee geen genoegen kan nemen dan zegt hij zijn lidmaatschap op'.

De Mérode wilde dus wél schuld belijden. Hij had het onmiddellijk na zijn arrestatie gedaan, toen zijn predikant hem kwam bezoeken. Het was dan ook volkomen onjuist dat zijn kerkeraad hem, ondanks zijn berouw, toch nog onder censuur zette. Dit was niet in overeenstemming met het voorbeeld van Christus die in een soortgelijk geval gezegd had: 'Ga heen, zondig niet meer'. Na zijn vrijlating (hij had 8 maanden gekregen) eiste de kerkeraad van hem, dat hij vanuit Bergum, waar hij toen woonde, naar Uithuizermeeden zou komen, om nog eens voor de kerkeraad openlijk zijn schuld te belijden. Hij weigerde dat, hij had het immers al gedaan.

De houding van de kerkeraad is overigens wel enigszins te begrijpen. De ouderlingen waren kinderen van hun tijd en eisten wat gewoonte geworden was in gevallen als gedwongen huwelijken, maar wat overigens in het geheel niet door hun Dordtse kerkenorde (waarop ze zich beriepen) werd voorgeschreven. Achteraf moeten we konstateren dat er gebrek aan pastorale benadering is geweest, al wil ik ook Keunings 'wraakneming' niet goedpraten. Hij ontrok zich aan de Gereformeerde kerk en is nooit meer ergens kerkklid geworden. Hij, via zijn moeder een zoon van de Wormers en van het Réveil, schatte een kerkklidmaatschap niet hoog. Wie zegt: De Mérode wilde geen schuld belijden, wekt (onbedoeld) de indruk dat hij geen haartje spijt had van wat er voorgevallen was en dat hij geneigd was rustig door te gaan met seksuele kontakten.

De werkelijkheid is precies tegengesteld. Dat blijkt duidelijk uit wat hij in 1927 aan Wilma Vermaat schreef.

De korrespondentie met Wilma is bijna geheel verloren gegaan. Slechts één brief en enkele kaarten zijn gered. Uit de brief citeer ik een gedeelte; het gaat over een vriendje:

'k Zit net eigenlijk over hem weer in moeilijkheden. Hij schrijft me daar doodgewoon een brief, — nu vooruit maar weer, — ik ga recht door zee — om me toch tot een sex. verhouding over te halen. Hij is zoo hartstochtelijk en nu dat hem niet gelukken kan (want ik heb al tweemaal heel hard gezegd: nee, je mag dat niet vragen) nu zet hij alles op één kaart en zegt: ik kan dat eeuwige vechten niet volhouden, ik ga er maar op los leven. Praat maar niet tegen, ik ben toch een zondig mensch, er gaat niks aan me verloren'.

'Ik zeg nog: nee, juist voor je eigen best. Want als ik je toegaf, was je toch niet gelukkig, maar kwam je er nog meer onder. Ik schreef hem: je weet best, dat de Heer klaar staat om je 't kruis op te leggen en dat wil jij niet. Eigenlijk zeg je: dank je lekker, ik loop liever los. Waarom zou jij en ik geen kruis hebben? Iedereen heeft het toch?'

In 1933 schreef hij in een brief over een boek van Alie Smeding:

'Het erotische is maar een deel, en als het moet zul je dat kunnen opofferen ook. Dat is het ellendige van die zwoele boeken, dat het weer is: ja, we zijn nu

eenmaal zoo, dus laat ons 't maar doen. Er is nooit geen strijd. En leven is strijd, in alle opzichten, en als je omtuimelt, ga dan niet languit liggen, wat erg gemakkelijk is, maar strompel weer overeind en vecht, hoe dan ook, en waartegen dan ook'.

In de radio-dokumentatie bleef het onduidelijk, hoe De Mérode stond tegenover homofilie en de praktisering daarvan. Nu er dan toch openlijk over gepubliceerd is, zijn we het aan zijn nagedachtenis verplicht, volledig te zijn over zijn latere standpunt in deze kwestie, vooral om allerlei misverstanden de weg af te snijden.

De vraag dringt zich wel eens op, hoe De Mérode gereageerd zou hebben op zijn seksueel 'anders-zijn', als hij een halve eeuw later geleefd zou hebben.

Onze tijd heeft de seks bevrijd uiet de boeien van het onfatsoen en spreekt openlijk over van alles en nog was.

De Mérode zelf was daar trouwens voorstander van. Hij was zijn tijd vooruit, toen hij in Eerbeek aan enkele jongens eerlijke voorlichting gaf over man en vrouw en huwelijk, omdat ze dat nodig hadden. Daarin was hij vader en wist hij iets op te heffen van zijn klacht in De Lichtstrep (1929): 'Ik ben geen vader en ik heb geen zoon'.

Ook de visie op homofilie en de praktisering ervan heeft na de tweede wereldoorlog een revolutie doorgemaakt. Ongetwijfeld zou een kerkeraad tegenwoordig een geval als dan van De Mérode veel meer pastoraal aan kunnen pakken en zou een Gereformeerd ouderling niet meer (zoals drs. G. Kamphuis in de radio-dokumentaie vertelde) alle boeken van De Mérode de deur uitschoppen omdat die dichter homo was.

Het is niet erg relevant ernaar te gissen, hoe De Mérode zelf tegenover zijn erotische problemen zou hebben gestaan als hij nu geleefd had. Zeker is, dat hij na 1924 als orthodox christen zijn kruis wilde dragen en anderen, ook in de verhouding van meerderjarige tegenover meerderjarige, aanspoorde het offer van de onthouding te brengen.

Hij beschouwde de klap van 1924 en alles wat daartoe de aanleiding had gegeven, als een functionele fase in zijn leven. Tientallen keren heeft hij dat in zijn poëzie in beeld gebracht: de boom kan pas goed leven als hij gesnoeid wordt, de klei is pas geschikt voor de pottenbakker als ze eerst gebeukt is, een steen wordt pas een robijn als hij onder hoge druk gestaan heeft, adeldom moet gekocht worden met hartebloed, 'o vlam, geperst uit kreuend hout?'

Hij was het helemaal eens met de roman Gods Gevangene (1923) van zijn vriendin Wilma Vermaat, dat prof. dr. K. J. Popma het beste noemde wat op belletristisch gebied inzake de homofilie geschreven werd, omdat 'het menselijk mededogen en de Bijbelse naastenliefde beide een volle maat krijgen'. (Levensbeschouwing, VI, 142).

Na 1924 zwierf De Mérode een poosje (Bergum, Rotterdam), zocht Boutens op in Den Haag, van wie hij hulp verwachtte maar die hem zeer teleurstelde, en kwam tenslotte terecht op een boerderij in het Gelderse Eerbeek, waar een oude boerin, juffrouw Doom, hem zou gaan verzorgen. In een zeer prozaische omgeving bracht hij hier nog 14 jaar door, eenzaam, als een soort kluizenaar. De eerste jaren daar waren de moeilijkste. Niet alleen persoonlijk, ook als publicist was hij een uitgestotene. Maar toen de herinnering aan 1924 langzaam begon te slijten, kenterde het tij.

Dat was ook in zijn poëzie het geval. Zijn werk werd in Eerbeek minder romantisch, meer belijnd en reformatorisch-christelijk. 'Het dogma is geen doode leer, maar levende lofzegging', zette hij als motto boven een gedicht. In dit opzicht gooide hij zijn vrienden een lawine van verwijten naar de oren. Ze waren volgens hem veel te vaag, te zweverig, Wilma inclusief.

Hij is soms in de manier van kritiseren veel te ver gegaan. Des te meer was het een wonder dat verscheidene jonge protestantse dichters als bijen bleven zoemen om de bloei van hun grote meester.

Maar evenzeer is het een wonder, dat De Mérode niet is vastgelopen in wrok en rancune. Per slot van rekening had hij het verre van gemakkelijk, nog steeds, ook door zijn vele ziektes. In zijn eenzaamheid waren de bezoeken en brieven van vrienden als Bert Bakker, Jaap Romijn, Barend de Goede en ds. H. C. Touw lichtpunten.

De Mérode schreef bij vlagen, soms een half jaar geen letter, dan weer in drie weken een hele bundel. Na 1936 zijn er nog enkele poëziebuien geweest. Hij werd er steeds zieker van. Op 2 februari 1938 schreef hij zijn laatste vers. Het was het slot van een serie van 71, die in 5 weken ontstonden. Na deze dichtertelijke explosie was hij af. In de laatste 15 maanden van zijn leven schreef hij geen letter poëzie meer.

In brieven stroomden de klachten: 'De laatste drie weken was 't weer heelemaal mis. Flauw vallen, met ademnood te bed liggen en pijnen overal en gemeen ook. Je kunt geen plekje bedenken en geen orgaan dat niet pijnlijc en opstandig is'.

Op 22 mei 1939 overleed De Mérode. Aan zijn sterfbed zaten ds. Touw en zijn trouwe broer Carel Keuning uit Wageningen. Drie dagen later stroomden de Jong-Protestanten naar Eerbeek om hem te berga-

ven. Ze wisten toen nog niet, dat kort daarna posthuum een felle kritiek van De Mérode gepubliceerd zou worden, waarin hij ze bijna allemaal over de kling joeg. Hij heeft zich in hun werk nooit kunnen vinden, omdat hij een reformatorisch christendom de enige voedingsbodem achtte voor christelijke kunst.

Zijn moeilijke leven kan samengevat worden in het kwatrijn dat hij in de bundel 'Omar Khayyam' (1931) opnam, en dat ik als motto voor zijn levensverhaal koos:

Een steen, die diep in de aarde moet vernachten,
wordt tot robijn na duizend jaren wachten.
O adeldom, gekocht met hartebloed,
o licht, geperst uit donker zelfbetrachten.

KERKNIEUWS

Beroepen: te Marknesse: ds J. Stuij te Wieringermeer; te Drachten-B: ds J. van der Haar te Leiden; te Appingedam-Overschild-B: ds D. Berghuis te Almkerk-Werkendam; te Wetsinge-Sauwerd-B: kand. M. Nap te Sauwerd.

ADRESSEN

Ede: scriba: J. de Ridder, Van Heutszlaan 144, Ede, tel. 08380-14795.

De HEERE, onze Verbondsgod, heeft tot Zich genomen, Zijn kind, onze lieve moeder, groot- en overgrootmoeder

PIETERKE COMPAAAN

sinds 18 augustus 1961 weduwe van J. Niewold

op de leeftijd van 81 jaar.

Den Helder:

P. Niewold

U. A. Niewold-Sikkens

Utrecht:

A. P. Niewold

B. Niewold-Huisman

Nijverdal:

A. J. Niewold

J. H. Niewold-de Graaf

kleinkinderen en

achterkleinkind

Assen, 31 mei 1971

„De Arendshorst“, Klénckestraat 40.

Corr. adres:

Pr. Willem Alexandersingel 138, Den Helder.

Geen bloemen.

Moeder is opgebaard in één der rouwkamers van „Algemeen Belang“, Esdoornlaan 187 (Selwerd) te Groningen.

Bezoek vrijdagavond van 7-8 uur.

Een samenkomst zal gehouden worden a.s. zaterdag in de aula van de begraafplaats „Selwerderhof“, aanvang 11 uur, waarna de teraardebestelling zal plaatsvinden.

Na afloop gelegenheid tot condoleren in de koffiekamer van de begraafplaats.

TE HUUR IN EDE

VRIJSTAAND HUIS MET GROTE TUIN

van 2 t.m. 16 juli voor 2-7 personen.

Brieven onder nummer 4671 bureau „Opbouw“, Slotlaan 220, Zeist.

Verschenen:

HANDELINGEN (III) door Ds. F. van Deursen, 4 preken over Hand. 5: 12-42; 6: 1-6; 6: 7-15; 7: 1-53. Prijs f 2,50.

Uitgave:

FIRMA WESDIJK EN LIEBEEK

Postbus 2 — Barendrecht — Giro 216828.

GEREF. KORR. KLUB v. alle leeft. (ook kennism.)

Postbus 58, Den Helder.